

boekbespreking

Grenzen tussen enscenering en werkelijkheid vervagen – Isabella Hammad: *Geest komt op / Enter Ghost*

Marianne Dagevos

‘Time to act’. In dit dubbelzinnige en daardoor moeilijk vertaalbare Engelse zinnetje komen verschillende lagen van deze roman samen.

‘To act’ is immers zowel handelen als toneelspelen en ‘time’ verwijst naar het nu, het moment waarop het gebeurt. Of zoals een van de personages het zegt: ‘Je maakt een plan, je hebt een script maar je weet nooit precies hoe het zal verlopen. Het is er en dan is het weg. Net vuurwerk.’ En dat geldt zowel voor een actie of activiteit als voor een toneelstuk of performance.

Met *Geest komt op* levert de Palestijns-Britse schrijfster Isabella Hammad haar tweede lijvige roman af. Deze verscheen dit voorjaar gelijktijdig in het Engelse origineel *Enter Ghost* en in de Nederlandse vertaling *Geest komt op*. Dit keer geen duik in de historie zoals in *The Parisian/De Parijzenaar* maar de wordingsgeschiedenis van een toneelstuk. Aan de hand van nieuwsfeiten is te traceren dat het verhaal gesitueerd is in 2017, het jaar dat Israël detectiepoorten plaatste bij de Aqsa Moskee in Jeruzalem en de gebeden van de gelovigen zich noodgedwongen verplaatsten naar de omliggende straten.

familie in diaspora

Hoofdpersoon is de Palestijns-Britse

actrice Sonia Nasr die in Londen woont en in de zomer haar zus Hanien opzoekt in Haifa. Als kind bracht Sonia met haar familie alle zomers door in het huis van haar grootouders in Haifa. Maar nu is zij er al elf jaar niet meer geweest en is haar zus nog het enige familielid dat in Haifa woont. Aan de hand van de verhoudingen in de familie Nasr tekent de schrijfster de situatie van veel Palestijnse families. Verspreid over de wereld, deels in Palestina, deels in diaspora, soms Israëliisch staatsburger, soms inwoner van de Westelijke Jordaanoever, van Gaza of Jeruzalem, met uiteenlopende meningen en betrokkenheid bij de Palestijnse zaak. Zo is Nabil, de vader van Hanien en Sonia, in het verleden actief geweest in de mensenrechtenorganisatie Al-Ard (het Land) in Galilea en stond hij naast een Palestijnse vriend toen die in Beiroet geëxecuteerd werd. Nu woont hij in Londen en bezoekt Palestina niet meer. En moeder Marie, deels Palestijns, deels Nederlands – die maar een klein rolletje heeft in het boek – toont zich afkerig van de ‘monomanie’ als het om Palestina gaat. Jad, de broer van Nabil, en zijn vrouw Rima zijn ver-

huisd van Haifa naar Ramallah. Het grootouderlijk huis in Haifa is verkocht aan joodse Israëli’s en het familieweefsel is beschadigd. Ook de zussen Hanien en Sonia hebben een geschiedenis met elkaar waarin rivaliteit, verraad maar ook andere spanningen zich hebben opgestapeld. In de loop van het boek doen zij pogingen om die spanningen te bespreken en een gevoel van gezamenlijkheid terug te vinden.

grote projecten

In Haifa ontmoet Sonia regisseur Mariam Mansour die een opvoering van Hamlet in klassiek Arabisch voorbereidt, te spelen op de Westelijke Jordaanoever. Gaandeweg raakt Sonia betrokken bij dit theaterproject en brengt zij meer tijd door in Ramallah dan in Haifa. Mariam is een fascinerende vrouw. Zij is kritisch over veel aspecten van de Palestijnse samenleving maar wil ook werken aan een ambitieus project dat culturele eenheid uitstraalt. Met deze opvoering van Hamlet op de Westelijke Jordaanoever wil zij het groots aanpakken. In dat opzicht hebben regisseur Mansour in het boek en schrijfster Hammad veel met elkaar gemeen, want ook Hammad schuwt het grote project niet. In beide romans die zij – geboren in 1992 – tot nu toe schreef, verwerkt zij historische gebeurtenissen en gedetailleerde beschrijvingen van plaatsen, gesprekken, gevoelens en ervaringen. Haar romans getuigen van veel voorbereiding, onderzoek en nauwkeurige observaties en zitten

boordevol thema's en bespiegelingen die de lezer uitdagen om daarop verder te reflecteren.

repetitieproces

In *Geest komt op* volgen wij de stappen in het proces van instuderen en voorbereiden van een toneelstuk: het omgaan met de klassieke theatertekst, de dynamiek en spanningen, tussen acteurs onderling en tussen regisseur en acteurs, en de voorbereidingen op locatie. Dit alles in de altijd gespannen setting van de Westelijke Jordaanoever waar het leven onvoorspelbaar is en elke dag getekend wordt door nieuwe incidenten. Hammad beschrijft dit proces door regelmatig de gang van zaken tijdens de repetities weer te geven in de vorm van een theatertekst. Zo maakt zij duidelijk dat de grenzen tussen werkelijkheid en theater vervagen en het theatrale van het dagelijks leven de voorstelling binnen sluipt.

ongelijkheid tussen Palestijnen

Bij de rolverdeling in het toneelstuk beschrijft Hammad de achtergronden van de acteurs die Hamlet gaan opvoeren. Daarin weerspiegelt zich de ongelijkheid tussen Palestijnen. Ook al wonen alle acteurs redelijk bij elkaar in de buurt, toch zijn hun burgerrechten en bewegingsvrijheid heel verschillend. Palestijnen met een Israelisch paspoort kunnen zich gemakkelijker verplaatsen dan Palestijnen op de Westelijke Jordaanoever. Palestijnen die zijn opgegroeid in vluchtelingenkampen moeten veel meer beperkingen overwinnen dan stedelingen in Ramallah. En er zijn Palestijnen die hebben kunnen studeren in

het buitenland en anderen voor wie dit compleet onhaalbaar is. Dit gebrek aan politieke en sociale eenheid probeert regisseur Mariam Mansour te compenseren door de culturele eenheid binnen het theatergezelschap te benadrukken. Door samen in een toneelstuk te spelen en het standaard Arabisch te gebruiken, wil zij een statement maken. Zij onderzoekt of deze diverse groep Palestijnse acteurs een culturele productie kunnen leveren van hoge kwaliteit. Dat dit proces gaandeweg aan haar regie ontsnapt, geeft wel aan hoe ambitieus haar doelen zijn.

body work

In twee sleutelscènes wordt de verhouding tussen de beide zussen verder uitgewerkt. De ene is een herinnering uit hun jeugd wanneer zij samen met hun oom een jonge hongerstaker in Bethlehem bezoeken. Deze ontmoeting is voor Hanien een inspiratiebron en brengt Sonia tot de beslissing (voorlopig) niet meer naar de Westelijke Jordaanoever te gaan. De andere scène speelt zich af in Jeruzalem wanneer zij samen in de straten buiten de Oude Stad gaan bidden en demonstreren. Deze *'performance'* brengt hen dicht bij hun Palestijnse identiteit en bij elkaar.

In beide scènes speelt het lichaam een belangrijke rol. Protesterende burgers, hongerstakers en activisten zetten hun lichaam in als strijdmiddel, tegelijk is het lichaam een wezenlijk instrument van acteurs en performers. *'Time to act'* betekent dat het lichaam aan de slag gaat. In *bodywork* komt de dagelijkse realiteit van Palestijnse

burgers overeen met de gestileerde realiteit van acteurs en performers. Kan kunst iets bijdragen aan actie en verzet en zo ja, welke consequenties heeft dat? Vragen die de acteurs in dit boek steeds meer in de greep krijgen.

originele verbindingen

Tijdens de repetities van Hamlet, zien de spelers parallellen met hun eigen werkelijkheid. Zo wordt Hamlet vergeleken met een Palestijnse martelaar en Gertrude met Palestina, het land dat is verraden en verkocht. En dan is er natuurlijk de geest die niet alleen voorkomt in de regieaanwijzing *'Geest komt op'* maar ook in de ruimte tussen leven of dood, tussen alles of niets. Eén van de acteurs zegt dat de geest staat voor de derde mogelijkheid die steeds weer opduikt als je denkt dat alles is verloren. Zo daagt Hammad de lezers uit, zonder de symbolieken en analogieën er duimendik op te leggen, om aan de hand van de dynamiek tussen de klassieke toneeltekst, de hedendaagse acteurs en de explosieve setting van de Westelijke Jordaanoever, originele verbindingen te zien en verrassende interpretaties aan te brengen. Dat maakt het lezen van dit boek tot een rijke en enerverende ervaring waarbij vragen aan de orde komen als: wie is speler en wie is publiek, wat is de relatie tussen kunst en verzet, waar houdt enscenering op en waar begint de werkelijkheid? In de eindeloze stroom van confrontaties tussen Palestijnen en joodse Israeli's lijken deze grenzen te vervagen en raakt het einddoel uit zicht. Of zoals een van de acteurs zegt: *'Als zij gewonnen hadden, hoefden zij geen geweld tegen Palestijnen meer te gebruiken. Wij hebben niet gewonnen, maar het lijkt er ook niet op dat zij gewonnen hebben.'* De Geest, de derde partij, vertegenwoordiger van de doden en de verslagenen, komt steeds weer op, blijft onruststoken en de gemoedsrust verstoren.

Marianne Dagevos is initiatiefnemer van Podium voor Palestina, www.podiumvoorpalestina.nl en VerhalenPost, www.verhalenpost.org *Geest komt op* van Isabella Hammad wordt besproken op donderdagavond 30 november 2023 in een online bijeenkomst; aanmelden via de website